زودآیند ویرایش‌نشده

# Evaluation of the Impacts of Cropping Pattern Change on Rural Communities: A Case Study of Howmeh Rural District, Andimeshk County

A. Karami[1], Z. Soltani[2], A. Novin[3]

## Introduction

Agriculture is the backbone of rural economies, playing a vital role in food security, employment, and the livelihood sustainability of rural households. However, persistent drought, declining rainfall, water resource scarcity, and growing competition among various water uses have increasingly challenged the sustainability of existing agricultural production patterns. In response, cropping pattern change has been adopted as a key policy tool for water resource management and for aligning agricultural activities with environmental carrying capacities. Yet, such changes are not merely technical or environmental decisions; they directly affect farmers' income, production costs, investment risk, employment, and overall livelihood security. Moreover, the way policies are designed and implemented—including the extent of information dissemination, access to responsible institutions, and farmers' participation in decision-making—can shape the relationship between farmers and administrative bodies, as well as farmers' attitudes toward public policies. At the social level, shifts in agricultural activities may influence cooperation among farmers, social relations, migration

1. Corresponding Author and Assistant Professor, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. (a.karami@scu.ac.ir)
2. Associate Professor, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.
3. Master's Student, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

patterns, social cohesion, and the quality of rural household life. Despite prior studies on cropping patterns and their economic and social consequences, most research has focused on technical, economic, or water-management dimensions, largely neglecting farmers' own perceptions of the simultaneous economic, political, and social impacts of cropping pattern change. This gap is especially critical in regions where such changes are driven by water restrictions and formal agricultural policies. Therefore, this study aims to investigate the perceived economic, political, and social consequences of cropping pattern change from the perspective of farmers in the *Howmeh* rural district of Andimeshk County, Iran.

## Materials and Methods

This applied research is descriptive-analytical in nature and employs a survey method. The statistical population consisted of active farmers in the Howmeh rural district (approximately 1,200 farmers). Using Krejcie and Morgan's (1970) table, a minimum sample of 291 was estimated; to enhance accuracy and compensate for potential non-responses, 361 questionnaires were distributed, and 346 valid ones were analysed. A multi-stage sampling approach was adopted to account for spatial dispersion and variations in farming conditions across villages. Eligible participants were active farmers with direct experience in agricultural operations and exposure to cropping pattern changes in the region. Data were collected using a researcher-designed questionnaire comprising 25 indicators across three dimensions: economic (8 indicators), political (6 indicators), and social (11 indicators). Each indicator was measured on a five-point Likert scale ranging from "very low" to "very high," with a theoretical midpoint of 3. Content validity was confirmed by expert review. Since each indicator was measured by a single item, Cronbach's alpha was not computed. Data analysis employed descriptive statistics (frequencies, percentages, means) and one-sample t-tests comparing each indicator's mean against the theoretical midpoint of 3. The null hypothesis for each indicator was that the mean equals 3, with significant deviations above or below 3 interpreted as above-average or below-average perceived consequences.

## Results and Discussion

Findings revealed that perceived consequences of cropping pattern change are not uniform across dimensions. In the economic dimension, five of eight indicators were significantly above the theoretical mean: creation of new job opportunities and financial resources (mean 3.285), reduction of investment risk (3.144), regional economic growth (3.130), increased investment in land and equipment

(3.191), and enhanced investment motivation (3.141). However, three indicators—better market competitiveness (3.080), improved savings (2.966), and improved livelihood (3.000)—did not differ significantly from the midpoint. This suggests that while farmers positively perceive certain investment-related opportunities, these have not yet translated into tangible improvements in savings or overall livelihood. In the political dimension, two of six indicators were significantly below the mean: the impact of government policies on improving farmers' livelihoods (2.750) and the level of political participation among farmers (2.853). Other indicators—political protests, insecurity, government support policies, and change in political attitudes—showed no significant differences. This points to a perceived lack of effective government support and limited participatory engagement in the policy process. In the social dimension, three of eleven indicators were significantly below the mean: positive impact on social conditions (2.890), reduction of social relations (2.869), and decline in socio-cultural conditions (2.890). The remaining eight indicators, including effects on social relations, improvement in social conditions, social prosperity, alignment with social goals, and job diversification, did not differ significantly from the midpoint. Overall, the results indicate that farmers' perceptions are mixed: some economic opportunities are viewed positively, while political and social dimensions are often perceived as neutral or negative. The absence of significant differences in several indicators should not be interpreted as evidence of "no effect"; rather, it may reflect that the effects were not large enough at the aggregate level to be detected statistically. The discussion highlights consistencies with prior studies (e.g., Shateri et al., 2023; Amin Ravan et al., 2021) while also noting discrepancies, particularly regarding livelihood improvements and social cohesion, which may stem from differences in alternative crops, local market structures, policy implementation duration, and regional contexts.

## Conclusions

This study demonstrates that the perceived consequences of cropping pattern change in the *Howmeh* rural district are multidimensional and uneven. Economically, farmers recognise positive effects on employment, investment, and risk reduction, but these have not yet led to significant improvements in savings or livelihood. Politically, there is a notable perception of weak government support and limited farmer participation, while socially, concerns about reduced social relations and declining socio-cultural conditions are evident. These findings underscore that sustainable success of cropping pattern policies requires simultaneous attention to farmers' economic viability, social cohesion, and genuine participatory governance. Supportive measures—such as market

development for alternative crops, risk reduction mechanisms, transparent communication, and institutionalising farmer participation—are essential to enhance policy acceptance and long-term effectiveness. However, given the cross-sectional survey design and the use of one-sample t-tests, the results reflect farmers' perceptions relative to a theoretical midpoint and should not be interpreted as causal evidence. Future research employing mixed methods, longitudinal designs, and subgroup analyses is recommended to deepen understanding of the contextual and temporal dynamics of these consequences.

**Keywords**: Cropping Pattern Change, Political Consequences, Economic Consequences, Farmers' Participation, Rural Development.

# ارزیابی پیامدهای تغییر الگوی کشت در جوامع روستایی: مطالعه موردی دهستان حومه اندیمشک

افشین کرمی[۱]، زهرا سلطانی[۲]، علی نوین[۳]

**چکیده**

تغییر الگوی کشت یکی از سیاست‌های مهم مدیریت منابع آب و سامان‌دهی فعالیت‌های کشاورزی در مناطق مواجه با محدودیت منابع آب است و پیامدهای آن می‌تواند ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جوامع روستایی را تحت تأثیر قرار دهد. پژوهش حاضر با هدف بررسی پیامدهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تغییر الگوی کشت از دیدگاه کشاورزان دهستان «حومه» شهرستان اندیمشک انجام شده است. پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر ماهیت توصیفی ـ تحلیلی و از نظر روش گردآوری داده‌ها پیمایشی است. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته از ۳۶۱ کشاورز گردآوری شد. پرسشنامه شامل ۲۵ شاخص در سه بعد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بود و گویه‌ها بر اساس طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت سنجیده شدند. برای تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و آزمون t تک‌نمونه‌ای با مقدار متوسط نظری ۳ استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت در ابعاد مختلف یکسان نیست. در بعد اقتصادی، پنج شاخص شامل ایجاد فرصت‌های شغلی و منابع مالی، کاهش ریسک سرمایه‌گذاری، رشد اقتصادی منطقه، سرمایه‌گذاری بیشتر در زمین و تجهیزات و افزایش انگیزه سرمایه‌گذاری، به‌طور معناداری بالاتر از متوسط نظری ارزیابی شدند؛ در حالی که شاخص‌های رقابت محصول در بازار، بهبود پس‌انداز و بهبود معیشت تفاوت معناداری با متوسط نظری نداشتند. در بعد سیاسی، دو شاخص تأثیر سیاست‌های دولت بر بهبود معیشت کشاورزان و مشارکت سیاسی جامعه کشاورزان به‌طور معناداری پایین‌تر از متوسط نظری بودند، در حالی که سایر شاخص‌ها تفاوت معناداری نشان ندادند. در بعد اجتماعی نیز سه شاخص تأثیر مثبت بر شرایط اجتماعی، کاهش روابط اجتماعی و افت شرایط اجتماعی و فرهنگی، به‌طور معناداری پایین‌تر از متوسط نظری قرار گرفتند.

**کلیدواژه‌ها:** تغییر الگوی کشت، پیامدهای سیاسی، پیامدهای اقتصادی، مشارکت کشاورزان، توسعه روستایی

---

۱- نویسنده مسئول و استادیار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. (a.karami@scu.ac.ir)

۲- دانشیار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

**مقدمه**

کشاورزی به عنوان محور اصلی اقتصاد روستایی، نقشی حیاتی در تأمین امنیت غذایی و ایجاد اشتغال ایفا می‌نماید (Eriksson et al, 2020). به باور اسچلینگامن و همکاران (Schlingmann et al, 2021)، تغییر الگوی کشت مناسب با در نظرگیری شرایط بوم‌شناختی، ویژگی‌های خاک و نیازهای بازار می‌تواند به کشاورزان در دستیابی به حداکثر بهره‌وری با حداقل هزینه یاری رساند. کشاورزی یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستایی ایران به شمار می‌رود و نقش قابل‌توجهی در تأمین درآمد، اشتغال و تداوم معیشت خانوارهای روستایی دارد. با این حال، تداوم خشکسالی، کاهش بارندگی، محدودیت منابع آب و افزایش رقابت میان مصارف مختلف آب، پایداری الگوی موجود تولیدات کشاورزی را با چالش مواجه کرده است( Pawlak & Kołodziejczak,2020). وجود ریسک‌های قیمت و آب و هوایی نیز با تأثیر در فرایند تولید می‌تواند موجب عدم قطعیت تصمیم‌گیری‌ها شود(Qahremanzadeh et al,2025). همچنین در دهه‌های اخیر، مسأله آب در ایران از یک بحران محیط‌زیستی فراتر رفته و به یکی از پیچیده‌ترین بحران‌های اجتماعی و حکمرانی بدل شده است(Daneshmehr & Hedayat,2025). در چنین شرایطی، پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت به‌عنوان یکی از ابزارهای مدیریت منابع آب و سازگاری فعالیت‌های کشاورزی با ظرفیت‌های محیطی مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گرفته است. منظور از تغییر الگوی کشت در این پژوهش، تغییر در ترکیب محصولات زراعی در پاسخ به سیاست‌های مدیریت منابع آب و شرایط محیطی و اقتصادی منطقه است.

اهمیت این موضوع زمانی بیشتر می‌شود که پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت از یک توصیه فنی فراتر رفته و با سیاست‌ها و محدودیت‌های اجرایی همراه شود. در ایران، در مورد برخی محصولات پرآب‌بر، به‌ویژه برنج، محدودیت‌های قانونی و اجرایی مشخصی وجود دارد. بر اساس مصوبه هیئت وزیران در ۹ آبان ۱۳۹۷، کشت برنج بر اساس الگوی کشت وزارت جهاد کشاورزی در خارج از استان‌های گیلان و مازندران ممنوع اعلام شد(Cabinet of Ministers 2018, ). در مقررات مربوط، برای استان خوزستان نیز سازوکار مشخصی برای معافیت سالانه در صورت وجود شرایط مناسب منابع آب سطحی و طی فرایند مقرر پیش‌بینی شده است. این مسئله در استان خوزستان اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا کشاورزی استان به‌شدت با منابع آب سطحی و شبکه‌های آبیاری ارتباط دارد و تغییر در سیاست‌های تخصیص و مصرف آب می‌تواند مستقیماً بر انتخاب محصولات و فعالیت اقتصادی کشاورزان اثر بگذارد. در سال‌های اخیر، محدودیت منابع آب و کاهش آورد رودخانه‌ها موجب شده است که سیاست‌های محدودکننده کشت محصولات پرآب‌بر در استان با جدیت بیشتری دنبال شود. در سال ۱۴۰۴ نیز ممنوعیت کشت شلتوک در تعدادی از حوضه‌های آبریز خوزستان اعلام شد و در کنار آن، برخی محصولات کم‌آب‌بر به‌عنوان گزینه‌های جایگزین مورد توجه قرار گرفتند(Mehr KhabarOnline, 2025 ; News Agency,2025). این وضعیت، ضرورت بررسی ادراک کشاورزان نسبت به ارتباط میان تغییر الگوی کشت و شرایط اقتصادی و معیشتی آنان را برجسته می‌سازد؛ زیرا هرگونه تغییر در ترکیب محصولات می‌تواند از دیدگاه بهره‌برداران با انتخاب‌های تولیدی و در نتیجه با معیشت آنان مرتبط تلقی شود. با وجود ضرورت مدیریت

منابع آب، تغییر الگوی کشت صرفاً یک مسئله فنی و زیست‌محیطی نیست. هرگونه تغییر در محصول تولیدی می‌تواند درآمد، هزینه تولید، ریسک فعالیت، سرمایه‌گذاری، اشتغال و امنیت معیشتی خانوارهای کشاورز را تحت تأثیر قرار دهد. از سوی دیگر، نحوه تصمیم‌گیری و اجرای سیاست، میزان اطلاع‌رسانی، دسترسی کشاورزان به نهادهای مسئول و میزان مشارکت آنان در فرایند تصمیم‌گیری می‌تواند بر رابطه میان کشاورزان و نهادهای اجرایی و همچنین بر نگرش آنان نسبت به سیاست‌های عمومی اثرگذار باشد. در سطح اجتماعی نیز تغییر فعالیت‌های کشاورزی ممکن است بر همکاری میان کشاورزان، روابط اجتماعی، مهاجرت، انسجام اجتماعی و کیفیت زندگی خانوارهای روستایی تأثیر بگذارد.

از این منظر، مسئله اساسی پژوهش حاضر آن است که تغییر الگوی کشت، اگرچه با هدف مدیریت منابع آب و سازگاری کشاورزی با محدودیت‌های محیطی دنبال می‌شود، ممکن است پیامدهایی فراتر از مصرف آب و تولید کشاورزی داشته باشد. میزان مطلوبیت این سیاست برای کشاورزان تنها بر اساس شاخص‌های فنی و اقتصادی قابل ارزیابی نیست، بلکه باید ادراک آنان از پیامدهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی آن نیز مورد توجه قرار گیرد. به بیان دیگر، ممکن است سیاستی از دیدگاه مدیریت منابع آب مطلوب باشد، اما در صورت ایجاد فشار اقتصادی، کاهش امنیت معیشتی یا تضعیف مشارکت و رضایت کشاورزان، با چالش‌هایی در زمینه پذیرش و اجرای پایدار مواجه شود.

بنابراین، بررسی پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت از دیدگاه کشاورزان می‌تواند به شناخت بهتر آثار واقعی و محلی این سیاست کمک کند. چنین رویکردی به‌ویژه در مناطقی اهمیت دارد که فعالیت کشاورزی بخش مهمی از اقتصاد و معیشت روستایی را تشکیل می‌دهد و تصمیم‌های مرتبط با تغییر الگوی کشت می‌تواند مستقیماً بر زندگی بهره‌برداران اثر بگذارد. در این چارچوب، مطالعه پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت در سطح محلی می‌تواند اطلاعاتی را فراهم کند که صرفاً از طریق شاخص‌های فنی مانند میزان مصرف آب یا سطح زیرکشت قابل دستیابی نیست.

بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل پیامدهای ادراک‌شده اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تغییر الگوی کشت از دیدگاه کشاورزان دهستان حومه شهرستان اندیمشک است. پژوهش حاضر درصدد است مشخص کند که کشاورزان ادراک خود از پیامدهای تغییر الگوی کشت را در هر یک از سه بعد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی چگونه ارزیابی می‌کنند و آیا ارزیابی آنان از این پیامدها با سطح متوسط نظری تفاوت معناداری دارد یا خیر. بدین ترتیب، پژوهش تلاش می‌کند تصویری محلی از ادراک کشاورزان نسبت به پیامدهای تغییر الگوی کشت ارائه دهد و از این رهگذر، زمینه‌ای برای توجه هم‌زمان به ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی این سیاست در سطح محلی فراهم آورد.

با وجود مطالعات انجام‌شده درباره الگوی کشت و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی آن، بخش قابل‌توجهی از پژوهش‌های پیشین بر ابعاد فنی، اقتصادی یا مدیریت منابع آب متمرکز بوده‌اند و پیامدهای تغییر الگوی کشت از منظر خود کشاورزان و در قالب هم‌زمان ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این خلأ در مناطقی که تغییر الگوی کشت تحت‌تأثیر محدودیت منابع آب و سیاست‌های رسمی کشاورزی دنبال

می‌شود، اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا تغییر در نوع و ترکیب محصولات صرفاً یک تغییر فنی در فعالیت کشاورزی نیست و می‌تواند بر درآمد و سرمایه‌گذاری، رابطه کشاورزان با نهادهای دولتی، مشارکت و واکنش‌های سیاسی و همچنین روابط و شرایط اجتماعی آنان اثر بگذارد. از این رو، پژوهش حاضر با تمرکز بر دهستان حومه شهرستان اندیمشک، می‌کوشد پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت از دیدگاه کشاورزان را در سه بعد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بررسی و تفاوت ارزیابی آنان را نسبت به متوسط نظری مشخص کند.

پژوهش‌های مرتبط با تغییر و بهینه‌سازی الگوی کشت را می‌توان از نظر رویکرد و نوع پیامدهای مورد بررسی در چند گروه متمایز کرد. بخش قابل‌توجهی از مطالعات موجود بر بهینه‌سازی اقتصادی الگوی کشت با تأکید بر محدودیت منابع آب تمرکز داشته‌اند. برای مثال، نورپوری و همکاران (Noorpouri et al,2024) در شهرستان شیراز، الگوی کشت بهینه را با توجه به پیوند آب، غذا و محیط‌زیست بررسی کردند. نتایج نشان داد که الگوی پیشنهادی می‌تواند مصرف آب و استفاده از کود و سموم را کاهش دهد، اما هم‌زمان با کاهش سود کشاورزان همراه است. این یافته نشان می‌دهد که دستیابی به اهداف زیست‌محیطی از طریق تغییر الگوی کشت الزاماً به معنای تأمین منافع اقتصادی کشاورزان نیست و میان اهداف سیاست‌گذار و منافع بهره‌برداران ممکن است تعارض ایجاد شود.

در همین راستا، جعفری و همکاران (Jafari et al,2023) در دشت کبودرآهنگ نشان دادند که سیاست‌های حفاظت از منابع آب می‌تواند بهره‌وری آب را افزایش دهد، اما در عین حال بازده برنامه‌ای الگوی کشت را کاهش دهد و دستیابی هم‌زمان به خودکفایی گندم و حفاظت از منابع آب را بدون سیاست‌های حمایتی تکمیلی دشوار سازد. امین‌روان و همکاران (Amin Ravan et al,2021) نیز با بررسی اثر ریسک درآمدی بر الگوی کشت بهینه در شهرستان گرگان نشان دادند که توجه به ریسک می‌تواند الگوی کشت متفاوتی نسبت به وضعیت موجود ایجاد کند و بر افزایش سود مورد انتظار و کاهش ریسک درآمدی اثرگذار باشد. بنابراین، این مطالعات بر اهمیت متغیرهایی همچون سودآوری، ریسک و حمایت‌های سیاستی در پذیرش و پیامدهای تغییر الگوی کشت تأکید دارند.

گروه دیگری از مطالعات، تغییر الگوی کشت را از منظر پیامدهای اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی بررسی کرده‌اند. شاطری و همکاران (Shateri et al,2023) در شهرستان رشتخوار، پیامدهای تغییر الگوی کشت به زعفران و پسته را بررسی کردند و نشان دادند که این تغییر با بهبود برخی شاخص‌های اقتصادی ـ اجتماعی، به‌ویژه ایجاد فرصت‌های شغلی و تنوع‌بخشی به مشاغل، همراه بوده است. همچنین سجاسی قیداری و بهروز (Sajjasi & Behrouz,2017) در روستاهای دهستان زبرخان شهرستان نیشابور، پیامدهای تغییر الگوی کشت به زعفران را بررسی کردند. نتایج آنها حاکی از تأثیر معنادار تغییر الگوی کشت بر اغلب شاخص‌های مورد بررسی و بهبود درآمد و اشتغال، کاهش مهاجرت و کاهش مصرف آب بود. مقایسه این دو مطالعه نشان می‌دهد که تغییر الگوی کشت می‌تواند در صورت انطباق محصول جایگزین با شرایط اقتصادی و محیطی منطقه، پیامدهای مطلوبی برای اقتصاد و جامعه روستایی داشته باشد.

در مقابل، برخی مطالعات بر نقش دیدگاه و شرایط خود کشاورزان در فرایند تغییر الگوی کشت تأکید کرده‌اند. موسوی مؤید و همکاران (Mousavi Moeid et al,2024) در منطقه مارگون با استفاده از مصاحبه‌های عمیق با کشاورزان نشان دادند که خشکسالی و کمبود منابع آب، عملکرد پایین محصولات و عوامل اقتصادی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تغییر الگوی کشت هستند؛ در حالی که پایین بودن سطح آگاهی و ریسک بالای تولید از موانع اصلی این تغییر محسوب می‌شوند. آنها همچنین افزایش درآمد و کاهش مصرف آب را از پیامدهای مثبت تغییر الگوی کشت به سمت محصولات کم‌آب‌بر گزارش کردند. این یافته اهمیت توجه به ادراک و تجربه کشاورزان را در طراحی سیاست‌های تغییر الگوی کشت برجسته می‌کند.

مطالعات دیگری نیز بر ضرورت توجه هم‌زمان به معیارهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در طراحی الگوی کشت تأکید کرده‌اند، هرچند این ابعاد را لزوماً به‌عنوان پیامدهای یک سیاست اجراشده بررسی نکرده‌اند. صادقی و همکاران (Sadeghi et al,2015) در دشت بیرجند با وارد کردن معیارهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در فرایند تغییر الگوی کشت نشان دادند که انتخاب الگوی مطلوب نیازمند توجه هم‌زمان به درآمد، اشتغال، مصرف آب، هزینه تولید و آب مجازی است. از سوی دیگر، حیدری (Heydari,2018) با بررسی ۸۷ سند و قانون مرتبط با کشاورزی نشان داد که الگوی کشت پس از مدیریت مصرف آب یکی از موضوعات مورد توجه در اسناد بالادستی بوده، اما اجرای آن با مشکلاتی همچون ضعف هماهنگی بین‌دستگاهی، کمبود آموزش و ضعف پژوهش‌های میدانی مواجه بوده است. این دو مطالعه از دو منظر متفاوت، اهمیت بعد نهادی و سیاستی الگوی کشت را نشان می‌دهند.

در کنار این مطالعات، پژوهش‌های دیگری نیز عمدتاً با رویکرد فنی و بهینه‌سازی به موضوع پرداخته‌اند. سلیمانی و سرویان (Soleimani & Sarvaiyan,2021) در دشت مهران با استفاده از الگوریتم ژنتیک نشان دادند که بهینه‌سازی الگوی کشت می‌تواند ضمن توجه به محدودیت منابع آب و تنوع زیستی، سودآوری را نسبت به الگوی موجود افزایش دهد. میرزایی و همکاران (Mirzaei et al,2024) نیز در استان فارس نشان دادند که بهینه‌سازی الگوی کشت می‌تواند ظرفیت قابل‌توجهی برای کاهش مصرف آب آبیاری ایجاد کند. موسوی و همکاران (Mousavi et al,2017) نیز در روستاهای شهرستان چناران بر تلفیق مدیریت منابع آب، درآمد، هزینه تولید و تضمین فروش محصولات در تغییر الگوی کشت مناسب تأکید کردند. این دسته از مطالعات اگرچه اطلاعات ارزشمندی درباره ابعاد فنی، اقتصادی و زیست‌محیطی ارائه می‌کنند، اما عمدتاً به الگوی بهینه پرداخته‌اند و کمتر به پیامدهای ادراک‌شده اجتماعی و سیاسی اجرای آن از دیدگاه کشاورزان توجه کرده‌اند. اگرچه بخشی از مطالعات پیشین با رویکردی فنی و اقتصادی به موضوع الگوی کشت پرداخته‌اند، یافته‌های این مطالعات از آن جهت با مسئله پژوهش حاضر ارتباط دارند که تغییر الگوی کشت مستقیماً با نحوه تخصیص و مصرف منابع تولید، به‌ویژه آب و زمین، انتخاب محصولات و پیامدهای اقتصادی فعالیت کشاورزی مرتبط است. این مطالعات، ابعاد و پیامدهای مستقیم تغییر در ترکیب محصولات و تخصیص منابع را روشن می‌کنند و از این منظر، زمینه لازم برای درک آثار گسترده‌تر تغییر الگوی کشت را فراهم می‌سازند. با این حال، پژوهش حاضر به

دنبال دستیابی به الگوی کشت بهینه یا ارزیابی کارایی فنی آن نیست، بلکه با تکیه بر دیدگاه کشاورزان، پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت را در سه بعد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بررسی می‌کند.

در حوزه مشارکت کشاورزان در مدیریت منابع آب، مطالعات متعددی در سطوح مختلف سیاست‌گذاری، اجرا و موانع ساختاری انجام شده است که هر یک ابعادی از این موضوع را مورد واکاوی قرار داده‌اند. امین‌فنک و همکاران (Aminfenk et al, 2023) در مقاله‌ای با عنوان «شناسایی و تحلیل موانع مشارکت کشاورزان در احیای دریاچه ارومیه در حوضه آبریز مهاباد»، به شناسایی موانع مشارکت کشاورزان در احیای دریاچه ارومیه پرداختند. نتایج نشان داد که هفت عامل اصلی شامل عدم آگاهی سازمان‌ها نسبت به مفهوم مشارکت، موانع اقتصادی و ضعف زیرساختی، مدیریت متمرکز و نامناسب، مسائل سیاسی و ضعف قانونی، موانع شناختی و آموزشی، ضعف ارتباطی و پایین بودن سرمایه اجتماعی و ضعف انگیزشی بهره‌برداران، در مجموع ۶۵/۹ درصد از واریانس موانع مشارکت را تبیین می‌کنند. اولویت‌بندی این عوامل نشان داد که موانع اقتصادی و ضعف زیرساختی، مسائل سیاسی و ضعف قانونی و عدم آگاهی سازمان‌ها نسبت به مفهوم مشارکت، از اهمیت بیشتری برخوردارند. مولانژاد و یعقوبی (Moulanejad & Yaghoubi, 2018) در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت کشاورزان در مدیریت منابع آب (مورد مطالعه: شهرستان میاندوآب)»، عوامل مؤثر بر مشارکت کشاورزان را مورد سنجش قرار دادند. یافته‌های این تحقیق نشان داد که سطح مشارکت کشاورزان در مدیریت منابع آب در حد متوسط قرار دارد.

مهربانی بشرآبادی و موسوی محمدی (Mehrabani Basharabadi & Mousavi, 2010) در مقاله‌ای با عنوان «آثار سیاست‌های حمایتی بخش کشاورزی بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی در ایران» به بررسی آثار سیاست‌های حمایتی قیمتی و نهاده‌ای بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی طی دوره ۱۳۶۲–۱۳۸۵ پرداختند. نتایج نشان داد که اگرچه در اکثر سال‌ها حمایت قیمتی از کشاورزان منفی بوده، اما حمایت‌های نهاده‌ای مثبت توانسته است برایند حمایت از بخش کشاورزی را مثبت کند. ابراهیمی ورزنه و همکاران ( Ebrahimi Varzaneh et al, 2025) در پژوهشی با عنوان «تحلیل چرخه سیاست‌گذاری مشارکت کشاورزان در مدیریت منابع آب ایران» به تحلیل سیستماتیک جایگاه مشارکت کشاورزان در اسناد بالادستی طی بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۳ پرداختند. به‌طورکلی، نتایج این پژوهش نشان داد که علی‌رغم تأکید مکرر بر مشارکت کشاورزان در اسناد بالادستی، این مشارکت در عمل صرفاً نمادین و فاقد اختیارات حقوقی بوده و شکاف بین گفتمان مشارکتی و اجرای واقعی، ناشی از تمرکزگرایی، تناقضات قانونی، نبود حمایت‌های مالی و فقدان نظام ارزیابی مستقل است. با وجود مطالعات متعدد در زمینه مدیریت مشارکتی آب در ایران، عمده تمرکز این پژوهش‌ها به صورت منطقه‌ای و یا بررسی یک سند یا مورد خاص بوده است.

در مجموع، مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد که سه نکته اساسی قابل استخراج است: نخست، تغییر الگوی کشت می‌تواند به کاهش مصرف آب و بهبود برخی شاخص‌های اقتصادی منجر شود، اما این پیامدها همواره با افزایش رفاه و معیشت کشاورزان همراه نیست؛ دوم، میزان پذیرش و پیامدهای تغییر الگوی کشت به عواملی مانند درآمد، ریسک، بازار، حمایت‌های دولتی، دانش و شرایط محلی وابسته است؛ و سوم، اگرچه برخی مطالعات

به معیارهای سیاسی و نهادی در طراحی الگوی کشت توجه کرده‌اند، بررسی مستقیم و میدانی پیامدهای ادراک-شده اجرای تغییر الگوی کشت از دیدگاه کشاورزان بسیار محدود است. بنابراین، خلأ اصلی در ادبیات موجود نه صرفاً فقدان مطالعه درباره «الگوی کشت»، بلکه کمبود پژوهش‌هایی است که پیامدهای ادراک‌شده یک سیاست تغییر الگوی کشت را به‌صورت هم‌زمان در ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و در مقیاس محلی بررسی کنند. پژوهش حاضر با تمرکز بر کشاورزان دهستان حومه شهرستان اندیمشک درصدد است این خلأ را تا حدی پوشش دهد.

**مبانی نظری**

توسعه به معنای توانایی افراد و گروه‌های اجتماعی در تعیین سرنوشت خویش است (Saeidi,2003) و کشاورزی پایدار به عنوان بخش مهمی از فرایند توسعه ملی، به ویژه در کشورهای درحال‌توسعه، نقش کلیدی در کاهش فقر، نابرابری و بیکاری دارد (Todaro,1989). برنامه‌های کشاورزی پایدار برای دگرگونی ساختار اجتماعی–اقتصادی روستاها طراحی می‌شوند و معمولاً توسط دولت‌ها اجرا می‌گردند. توسعه پایدار روستایی فرایندی است که ارتقاء همه‌جانبه حیات روستایی را از طریق زمینه‌سازی فعالیت‌های هم‌ساز با قابلیت‌ها و تنگناهای محیطی مورد تأکید قرار می‌دهد و هدف آن، قابل زیست کردن عرصه‌های زندگی برای نسل‌های فعلی و آینده با تأکید بر بهبود روابط انسانی–محیطی است. این توسعه دارای ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است و دستیابی به آن نیازمند فرایندی علمی، استراتژیک و ساختاری است که تمامی ابعاد زندگی انسانی و محیط طبیعی را مورد توجه قرار دهد. در کانون توسعه روستایی، کشاورزی به عنوان موتور محرکه و نیروی پیش‌برنده توسعه مطرح است (Norton,2014). کشاورزی پایدار، به عنوان زیرمجموعه‌ای از الگوی توسعه پایدار ( Zahedi & Najafi,2005)، درصدد ایجاد تعادل بین بهره‌برداری از منابع و تولید مواد غذایی است. در این راستا، «الگوی کشت» به عنوان برنامه‌ای برای تعیین نظام کشاورزی با مزیت اقتصادی پایدار، مبتنی بر سیاست‌های کلان کشور، دانش بومی کشاورزان و بهره‌برداری بهینه از پتانسیل‌های منطقه با رعایت اصول اکوفیزیولوژیک و حفظ محیط‌زیست تعریف می‌شود (Shafiei,2012). الگوی کشت بهینه برنامه‌ای است که با هدف مدیریت بهینه ترکیب مکانی گیاهی و با درنظرگیری فرصت‌ها و تهدیدهای اکوفیزیولوژیکی، عوامل تولید، مسائل اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی طراحی می‌گردد (Hosseinzadeh et al,2014). اهداف اصلی در انتخاب الگوی کشت شامل ایجاد اشتغال و تأمین درآمد، تأمین نیازهای اساسی کشور، حفاظت از منابع آب و خاک و بازاریابی است (Rezvani,2004). تغییرات اقلیمی، بحران آب، نوسانات قیمت نهاده‌ها و محصولات کشاورزی و نابرابری در دسترسی به فناوری‌های نوین از جمله چالش‌هایی هستند که مشارکت کشاورزان در تولید کشاورزی را تحت‌تأثیر قرار داده است(Moazzeni et al,2025). طراحی الگوی کشت نیازمند توجه به شاخص‌های متعددی از جمله شاخص‌های اقتصادی (افزایش بهره‌وری و درآمد)، جایگاه محصولات اساسی، مزیت نسبی و حفاظت از منابع پایه و محیط زیست است. راهکارهای تغییر الگوی کشت شامل انتخاب ارقام مناسب، استفاده از ارقام زودرس، بهره‌گیری از گیاهان با راندمان مصرف آب بالا، اجرای سیستم‌های خاک‌ورزی حفاظتی، اجرای سیستم‌های آبیاری نوین، تعیین زمان مناسب آبیاری و مدیریت نوین مزرعه است. اصلاح الگوی کشت دارای مزایای

چندوجهی است. از منظر زیست‌محیطی، منجر به کاهش مصرف آب، کاهش استفاده از کودها و سموم شیمیایی و در نتیجه کاهش آلودگی آب‌های زیرزمینی و حفظ سلامت خاک می‌شود (Yazdani & Hashemi,2015). از دیدگاه اقتصادی، با افزایش بهره‌وری و درآمد کشاورزان، نقش حیاتی در توسعه اقتصادی ایفا کرده و می‌تواند به کاهش فقر و افزایش امنیت غذایی بینجامد (Momeni et al,2017؛ Bani Asadi & Zare Mehrjerdi,2010). در بعد اجتماعی–فرهنگی، با تثبیت جمعیت در روستاها و کاهش مهاجرت، به حفظ ساختارهای اجتماعی و فرهنگی کمک می‌کند. ضرورت اجرای تغییر الگوی کشت با توجه به چالش‌هایی همچون تغییرات آب‌وهوایی، افزایش جمعیت، محدودیت منابع آبی و کاهش بهره‌وری در بخش کشاورزی بیش از پیش احساس می‌شود (Darvishi,1993). اجرای الگوی کشت بهینه تحت تأثیر عوامل متعددی قرار دارد که می‌توان آن‌ها را در قالب عوامل جغرافیایی (مانند شرایط آب‌وهوایی و سازگاری با زمین)، عوامل بازار (قیمت و بازاریابی)، عوامل نهادی (هزینه نهاده‌ها)، عوامل مدیریتی (سیاست‌های تشویقی دولت و نقش رسانه‌ها)، عوامل اقتصادی (هزینه تولید و درآمد)، عوامل اجتماعی–فرهنگی (فرهنگ و ساختار اجتماعی) و عوامل سیاسی (سیاست‌های کلان دولت، یارانه‌ها، قیمت‌های تضمینی و تحریم‌های بین‌المللی) دسته‌بندی نمود (Wallace,2002؛ Adeli et al,2023). این عوامل به گونه‌ای درهم‌تنیده هستند که موفقیت یا شکست سیاست‌های تغییر الگوی کشت را تعیین می‌کنند.

از منظر نظری، تغییر الگوی کشت را می‌توان در چارچوب حکمرانی منابع طبیعی و سیاست‌گذاری کشاورزی تحلیل کرد. در این چارچوب، الگوی کشت صرفاً یک تصمیم فنی درباره انتخاب محصول نیست، بلکه نتیجه تعامل میان منابع طبیعی، سیاست‌های دولتی، شرایط بازار، منافع اقتصادی کشاورزان و ویژگی‌های اجتماعی جوامع محلی است. بر این اساس، هرگونه تغییر در الگوی کشت، از دیدگاه نظری، می‌تواند پیامدهایی فراتر از سطح تولید و مصرف آب داشته باشد و ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را نیز درگیر سازد. بنابراین، چارچوب مفهومی پژوهش حاضر بر این فرض استوار است که نحوه اجرای سیاست و میزان توجه به ابعاد مختلف آن، می‌تواند بر ادراک کشاورزان از پیامدهای این تغییر تأثیرگذار باشد؛ فرضی که در بخش نتایج و بحث، با استفاده از داده‌های پیمایشی مورد آزمون قرار خواهد گرفت. بنابراین، هرگونه تغییر در الگوی کشت می‌تواند پیامدهایی فراتر از سطح تولید و مصرف آب داشته باشد. از منظر اقتصادی، تغییر الگوی کشت می‌تواند بر اشتغال، درآمد، سرمایه‌گذاری، ریسک تولید، بازار محصولات و معیشت خانوارهای کشاورز اثر بگذارد. با این حال، افزایش فعالیت اقتصادی یا سرمایه‌گذاری الزاماً به معنای افزایش مستقیم رفاه خانوار نیست؛ زیرا درآمد خالص، هزینه تولید، نوسان قیمت، دسترسی به بازار و امنیت درآمد نیز در تعیین وضعیت معیشتی نقش دارند. از منظر اجتماعی، کشاورزی در بسیاری از جوامع روستایی تنها یک فعالیت اقتصادی نیست، بلکه با روابط اجتماعی، همکاری، هویت محلی و سازمان اجتماعی روستا پیوند دارد. بنابراین، تغییر در نظام تولید می‌تواند بر روابط اجتماعی و فرهنگی اثرگذار باشد؛ اما جهت و شدت این پیامدها به شرایط محلی و نحوه اجرای سیاست بستگی دارد. از منظر سیاسی نیز سیاست‌های مربوط به زمین و آب می‌توانند بر مشارکت ذی‌نفعان، اعتماد به نهادهای

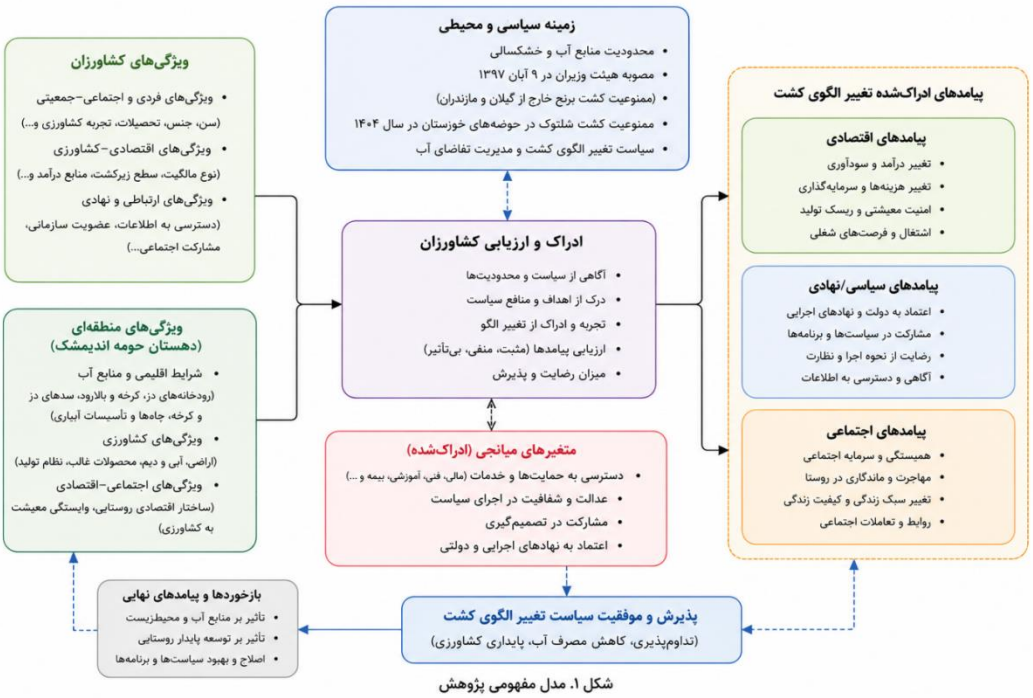
تصمیم‌گیر و نحوه تعامل کشاورزان با دستگاه‌های اجرایی اثر بگذارند. در این پژوهش، این مؤلفه‌ها به‌عنوان پیامدهای ادراک‌شده از سوی پاسخگویان بررسی می‌شوند و نه به‌عنوان آثار علّی اثبات‌شده سیاست.

بر این اساس، چارچوب مفهومی پژوهش بر این فرض استوار است که تغییر الگوی کشت می‌تواند از دیدگاه کشاورزان در سه حوزه اصلی پیامد داشته باشد:

الف) پیامدهای اقتصادی شامل اشتغال، منابع مالی، ریسک سرمایه‌گذاری، رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری در زمین و تجهیزات، انگیزه سرمایه‌گذاری، پس‌انداز و معیشت؛

ب) پیامدهای سیاسی شامل معیشت به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مورد سنجش سیاسی، مشارکت سیاسی، اعتراضات سیاسی، ناامنی، سیاست‌های حمایتی دولت و تغییر نگرش سیاسی؛

ج) پیامدهای اجتماعی شامل روابط اجتماعی، شرایط اجتماعی، وضعیت اجتماعی، نیازهای اجتماعی و فرهنگی، رونق روابط اجتماعی، همسویی با اهداف اجتماعی، تأثیر مثبت یا منفی بر شرایط اجتماعی و فرهنگی و تنوع شغلی و اجتماعی.



شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

## روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی ـ تحلیلی است که با استفاده از روش پیمایشی انجام شده است. هدف پژوهش، بررسی پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت در سه بعد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی از دیدگاه کشاورزان دهستان حومه شهرستان اندیمشک است. جامعه آماری پژوهش را

کشاورزان فعال دهستان حومه شهرستان اندیمشک تشکیل می‌دهند. بر اساس اطلاعات موجود، تعداد کشاورزان فعال منطقه در زمان انجام پژوهش حدود ۱۲۰۰ نفر بوده است. بنابراین جامعه آماری این پژوهش صرفاً کشاورزان فعال را دربرمی‌گیرد. با توجه به حجم جامعه آماری، حداقل حجم نمونه بر اساس جدول مورگان (Krejcie & Morgan (1970)) ۲۹۱ نفر برآورد شد. اما به‌منظور افزایش دقت و جبران احتمال عدم پاسخ/پرسشنامه‌های نامعتبر، ۳۶۱ پرسشنامه جمع‌آوری و در نهایت ۳۴۶ پرسشنامه برای تحلیل نهایی استفاده شد. بنابراین، حجم نمونه نهایی پژوهش ۳۴۶ نفر است. بر این اساس، درجه آزادی آزمون t تک‌نمونه‌ای برابر با ۳۴۵ در نظر گرفته شد. با توجه به پراکندگی کشاورزان در سطح دهستان و ضرورت دسترسی به بهره‌بردارانی که تجربه فعالیت کشاورزی و مواجهه با تغییر الگوی کشت را داشته‌اند، نمونه‌گیری در میان کشاورزان فعال منطقه انجام شد. با توجه به پراکندگی فضایی جامعه مورد مطالعه و تفاوت شرایط کشاورزی در روستاهای مختلف، نمونه‌گیری به‌صورت چندمرحله‌ای انجام شد. در مرحله نخست، محدوده روستاهای مورد مطالعه در دهستان شناسایی و متناسب با پراکندگی جامعه کشاورزان، واحدهای مورد بررسی تعیین شدند. سپس در مرحله نهایی، کشاورزان واجد شرایط به‌صورت تصادفی انتخاب و پرسشنامه میان آنان توزیع شد. انتخاب این شیوه نمونه‌گیری با هدف دستیابی به پوشش مناسب جامعه مورد مطالعه و کاهش احتمال تمرکز نمونه در یک یا چند واحد سکونتگاهی انجام شد. همچنین تلاش شد توزیع پرسشنامه‌ها متناسب با پراکندگی کشاورزان در محدوده مورد مطالعه صورت گیرد تا نمونه حاصل، تصویر مناسبی از دیدگاه کشاورزان نسبت به پیامدهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تغییر الگوی کشت ارائه دهد. پاسخگویان پس از شناسایی در محدوده مورد مطالعه، بر اساس معیارهای ورود به پژوهش انتخاب شدند.  معیار ورود به پژوهش شامل فعال بودن در فعالیت کشاورزی در محدوده دهستان حومه، داشتن تجربه مستقیم فعالیت و بهره‌برداری کشاورزی و مواجهه با تغییرات الگوی کشت در منطقه بود. بنابراین، پاسخگویان از میان کشاورزان فعال منطقه انتخاب شدند و افرادی که فاقد تجربه مستقیم فعالیت کشاورزی یا مواجهه با تغییر الگوی کشت بودند، در نمونه پژوهش قرار نگرفتند.

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته بود. پرسشنامه با توجه به اهداف پژوهش و ابعاد مورد بررسی طراحی شد و علاوه بر مشخصات عمومی پاسخگویان، مجموعه‌ای از گویه‌ها برای سنجش پیامدهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تغییر الگوی کشت دربر داشت. پرسشنامه از سه بعد اصلی تشکیل شد: بعد اقتصادی با ۸ شاخص، بعد سیاسی با ۶ شاخص و بعد اجتماعی با ۱۱ شاخص. بنابراین، در مجموع ۲۵ شاخص برای بررسی پیامدهای تغییر الگوی کشت مورد استفاده قرار گرفت. هر شاخص با یک گویه مستقل و در مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت سنجیده شد. طیف پاسخ‌گویی از «بسیار کم» تا «بسیار زیاد» تنظیم شد و برای تحلیل کمی پاسخ‌ها، ارزش‌های ۱ تا ۵ به گزینه‌های پاسخ اختصاص یافت. در نتیجه، مقدار ۳ به‌عنوان نقطه میانی و متوسط نظری مقیاس در نظر گرفته شد. روایی محتوایی پرسشنامه با استفاده از نظر متخصصان مرتبط با موضوع پژوهش بررسی شد و گویه‌ها از نظر تناسب با ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی مورد ارزیابی قرار گرفتند. مواردی که از نظر مفهومی یا نگارشی نیازمند اصلاح بودند، پیش از اجرای نهایی پرسشنامه اصلاح شدند. با توجه به اینکه هر یک از شاخص‌های اصلی پژوهش با یک گویه مستقل سنجیده شده‌اند، محاسبه آلفای کرونباخ برای تک‌تک

شاخص‌ها از نظر روش‌شناختی موضوعیت ندارد؛ زیرا آلفای کرونباخ برای سنجش همسانی درونی مجموعه‌ای از گویه‌ها طراحی شده است. بنابراین، در این پژوهش تحلیل‌ها در سطح شاخص‌های مستقل انجام شده و از ایجاد شاخص ترکیبی خودداری شده است. برای تحلیل داده‌ها ابتدا از شاخص‌های آمار توصیفی شامل فراوانی، درصد و میانگین استفاده شد. سپس برای بررسی وضعیت هر یک از شاخص‌های پیامدهای تغییر الگوی کشت، از آزمون t تک‌نمونه‌ای استفاده شد. مبنای استفاده از آزمون t تک‌نمونه‌ای، مقایسه میانگین مشاهده‌شده هر شاخص با مقدار متوسط نظری مقیاس لیکرت، یعنی ۳، بود. به این ترتیب، برای هر شاخص فرض صفر و فرض مقابل به صورت زیر تعریف شد:

$H0: \mu = 3$
$H1: \mu \neq 3$

اگر میانگین شاخص به‌طور معناداری بیشتر از ۳ باشد، شاخص مورد نظر در سطحی بالاتر از متوسط ارزیابی شده است و اگر میانگین به‌طور معناداری کمتر از ۳ باشد، شاخص در سطحی پایین‌تر از متوسط قرار گرفته است. در صورت معنادار نبودن تفاوت، شواهد آماری کافی برای متفاوت بودن میانگین شاخص از سطح متوسط وجود ندارد. لازم به ذکر است که آزمون t تک‌نمونه‌ای در این پژوهش برای سنجش رابطه علّی میان تغییر الگوی کشت و پیامدهای اقتصادی، سیاسی یا اجتماعی استفاده نشده است. این آزمون صرفاً برای بررسی تفاوت میانگین ادراک پاسخگویان با مقدار متوسط نظری مقیاس به کار رفته است. بنابراین، نتایج آزمون نباید به‌عنوان اثبات اثر علّی سیاست تغییر الگوی کشت تفسیر شوند.

با توجه به اینکه روش آماری پژوهش بر مقایسه میانگین شاخص‌ها با مقدار متوسط نظری مقیاس استوار است، فرضیه‌ها نیز به‌جای ادعای وجود رابطه علّی، بر تفاوت میانگین شاخص‌ها با مقدار ۳ متمرکز شده‌اند.

فرضیه اصلی اول: میانگین شاخص‌های پیامد اقتصادی تغییر الگوی کشت با مقدار متوسط نظری مقیاس (۳) تفاوت معنادار دارد.

فرضیه اصلی دوم: میانگین شاخص‌های پیامد سیاسی تغییر الگوی کشت با مقدار متوسط نظری مقیاس (۳) تفاوت معنادار دارد.

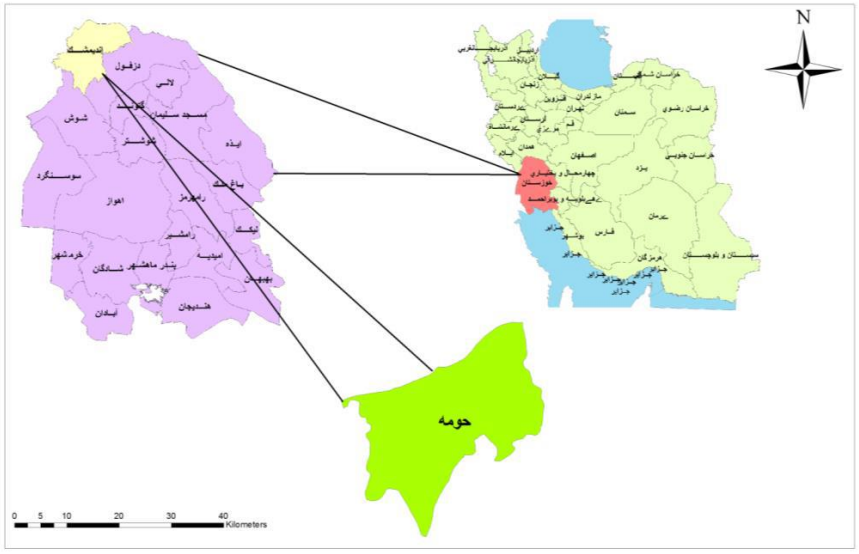
فرضیه اصلی سوم: میانگین شاخص‌های پیامد اجتماعی تغییر الگوی کشت با مقدار متوسط نظری مقیاس (۳) تفاوت معنادار دارد.

**منطقه مورد مطالعه**

دهستان حومه در بخش مرکزی شهرستان اندیمشک در استان خوزستان واقع شده است و از نظر موقعیت جغرافیایی، بین ۴۷ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۳۰ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه و ۱۷ دقیقه تا ۳۲ درجه و ۵۹ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. این دهستان از نظر تقسیمات اداری، بخش‌هایی از محدوده شمالی و جنوبی شهرستان اندیمشک را دربر می‌گیرد. از نظر ویژگی‌های توپوگرافیک، در قسمت‌های شمالی دهستان تپه‌ماهورهای متعددی وجود دارد و در بخش شمال‌شرقی آن نیز کوه تنگوان با ارتفاع حدود ۶۷۸ متر و کوه خره‌کش قرار گرفته است (Ghalavand,2002:53). موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه در شکل ۱ نشان داده شده است.

از نظر شرایط محیطی، شهرستان اندیمشک در محدوده‌ای قرار گرفته است که منابع آب سطحی نقش مهمی در فعالیت‌های کشاورزی آن دارند. رودخانه‌های دز، کرخه و بالارود از مهم‌ترین منابع آب سطحی شهرستان محسوب می‌شوند و سدهای دز و کرخه نیز در نظام منابع آب منطقه نقش اساسی دارند. علاوه بر منابع آب سطحی، در منطقه از چاه‌ها و تأسیسات پمپاژ کشاورزی نیز برای تأمین آب استفاده می‌شود. از نظر اقلیمی، ویژگی‌های آب‌وهوایی منطقه در کنار دسترسی به منابع آب، شرایط و محدودیت‌های فعالیت کشاورزی را تعیین می‌کند. میانگین بارش سالانه شهرستان در حدود ۳۶۸ میلی‌متر گزارش شده است و بخش مهمی از کشاورزی منطقه به منابع آب سطحی و تأسیسات آبیاری وابسته است. با توجه به اینکه مطالعه حاضر بر پیامدهای تغییر الگوی کشت متمرکز است، محدودیت و نوسان منابع آب از مهم‌ترین ویژگی‌های محیطی مرتبط با مسئله پژوهش محسوب می‌شود.

از نظر فعالیت کشاورزی، شهرستان اندیمشک دارای سطح قابل توجهی از اراضی کشاورزی است و در آمارهای موجود، حدود ۱۹ هزار هکتار اراضی آبی و ۲۸ هزار هکتار اراضی دیم گزارش شده است. این وضعیت نشان‌دهنده اهمیت منابع آب و کشاورزی در ساختار اقتصادی منطقه و ضرورت توجه به سیاست‌های مدیریت آب و الگوی کشت است. بنابراین وابستگی فعالیت‌های کشاورزی به منابع آب و وجود اراضی زراعی آبی در محدوده شهرستان موجب می‌شود هرگونه تغییر در سیاست‌های مدیریت آب و الگوی کشت بتواند بر انتخاب محصولات، هزینه و درآمد کشاورزان و در نتیجه بر شرایط اقتصادی و اجتماعی خانوارهای روستایی اثرگذار باشد. اهمیت این موضوع در سال‌های اخیر، با تشدید محدودیت منابع آب و اعمال سیاست‌های محدودکننده برای برخی محصولات پرآب‌بر در خوزستان، بیشتر شده است. به‌عنوان نمونه، در سال ۱۴۰۴ ممنوعیت کشت شلتوک در چند حوضه آبریز خوزستان اعلام شد و محصولات کم‌آب‌بر به‌عنوان گزینه‌های جایگزین مطرح شدند (Mehr News Agency,2025 ; KhabarOnline, 2025). از این رو، ویژگی‌های جغرافیایی، منابع آب، گستره فعالیت‌های کشاورزی و وابستگی فعالیت‌های تولیدی منطقه به منابع آب، دهستان حومه شهرستان اندیمشک را به عرصه مناسبی برای بررسی پیامدهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تغییر الگوی کشت از دیدگاه کشاورزان تبدیل کرده است. شکل شماره ۲ منطقه مورد مطالعه را نشان می‌دهد.




**شکل ۲. موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه**

در این پژوهش، منظور از «الگوی کشت» عمدتاً الگوی کشت سیاست‌گذاری‌شده و ابلاغی وزارت جهاد کشاورزی و نهادهای ذی‌ربط در استان خوزستان است که بر اساس ملاحظات منابع آب و شرایط تولید، نوع و سطح کشت محصولات را جهت‌دهی می‌کند؛ بنابراین، منظور از الگوی کشت در این مطالعه، الگوی محلی یا سنتی کشت کشاورزان نیست، بلکه تغییرات ناشی از سیاست‌های رسمی تغییر الگوی کشت و محدودیت‌های اعمال‌شده بر برخی محصولات، از جمله برنج، مورد بررسی قرار گرفته است.

در سال‌های اخیر، محدودیت منابع آب و تشدید ناترازی آبی در استان خوزستان، سیاست‌های مدیریت و تغییر الگوی کشت را با تأکید بیشتری بر کاهش سطح زیرکشت محصولات پرمصرف آبی، به‌ویژه برنج، همراه کرده است. در گذشته، کشت برنج یکی از گزینه‌های مورد استفاده بخشی از کشاورزان خوزستان، از جمله در مناطق برخوردار از منابع آب سطحی، بود؛ با این حال، با تشدید محدودیت‌های آبی، سیاست‌های مدیریت منابع آب و الگوی کشت به سمت جایگزینی محصولات کم‌آب‌بر سوق یافته است. در سال ۱۴۰۴ نیز با توجه به کاهش منابع آبی و شرایط خشکسالی، کشت شلتوک (برنج) در سطح استان خوزستان ممنوع اعلام شد و بر ضرورت حرکت به سمت کشت محصولات کم‌مصرف‌تر تأکید گردید. این تغییر سیاست در شهرستان اندیمشک نیز، به‌ویژه با توجه به قرارگیری بخشی از اراضی کشاورزی آن در حوضه‌های آبریز کرخه و دز، می‌تواند به تغییر در انتخاب محصول، شیوه بهره‌برداری از زمین و درآمد و معیشت کشاورزان منجر شود. از این منظر، بررسی پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی تغییر الگوی کشت در میان کشاورزان دهستان حومه اندیمشک اهمیت می‌یابد.

## نتایج و بحث

یافته‌های این پژوهش در خصوص توزیع پاسخگویان بر حسب جنسیت در جدول (۱) گزارش شده است. بررسی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان نشان می‌دهد که جامعه مورد مطالعه عمدتاً از کشاورزان مرد تشکیل شده است؛ به‌گونه‌ای که ۹۵/۸ درصد پاسخگویان مرد بوده‌اند. بیشترین سهم پاسخگویان دارای خانوار ۲ تا ۵ نفره (۶۳/۲ درصد) و سابقه فعالیت کشاورزی بیش از ۱۵ سال (۵۰/۴ درصد) بوده است، در حالی که ۷۲/۳ درصد آنان کمتر از ۵ سال سابقه فعالیت غیرکشاورزی داشته‌اند. از نظر ویژگی‌های اقتصادی و تولیدی، بیشترین سهم پاسخگویان در طبقه درآمدی ۶۰۰ تا ۹۰۰ میلیون تومان (۴۱/۳ درصد) قرار داشته و ۸۹/۸ درصد آنان کمتر از ۲ هکتار اراضی باغی در اختیار داشته‌اند. همچنین، بیشترین فراوانی اراضی زراعی مربوط به طبقه ۲ تا ۵ هکتار (۳۱/۹درصد) بوده، در حالی که ۹۰/۶ درصد پاسخگویان کمتر از ۲ هکتار اراضی زراعی دیم داشته‌اند. در اراضی زراعی آبی نیز بیشترین سهم مربوط به طبقه ۲ تا ۵ هکتار (۳۰/۵ درصد) بوده است. از نظر منبع آب، ۵۹ درصد پاسخگویان در گروه «سایر منابع» (یعنی کانال آبیاری، آب‌های سطحی و...) و از نظر مالکیت زمین، ۵۰/۴ درصد در گروه مالکیت شخصی قرار داشته‌اند.

**جدول ۱. خلاصه ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان**

| ویژگی | طبقه غالب | فراوانی | درصد |
|---|---|---|---|
| جنسیت | مرد | ۳۳۱ | ۹۵/۸ |
| بعد خانوار | ۲ تا ۵ نفر | ۲۲۸ | ۶۳/۲ |
| سابقه فعالیت کشاورزی | بیش از ۱۵ سال | ۱۸۲ | ۵۰/۴ |
| سابقه فعالیت غیرکشاورزی | کمتر از ۵ سال | ۲۶۱ | ۷۲/۳ |
| میزان درآمد | ۶۰۰ تا ۹۰۰ میلیون تومان | ۱۴۹ | ۴۱/۳ |
| اراضی باغی | کمتر از ۲ هکتار | ۳۲۴ | ۸۹/۸ |
| اراضی زراعی | ۲ تا ۵ هکتار | ۱۱۵ | ۳۱/۹ |
| اراضی زراعی دیم | کمتر از ۲ هکتار | ۳۲۷ | ۹۰/۶ |
| اراضی زراعی آبی | ۲ تا ۵ هکتار | ۱۱۰ | ۳۰/۵ |
| منبع آب مورد استفاده | سایر (کانال آب و آب‌های سطحی) | ۲۱۳ | ۵۹/۰ |
| مالکیت زمین کشاورزی | شخصی | ۱۸۲ | ۵۰/۴ |

مأخذ: یافته‌های تحقیق

### ارزیابی پیامدهای سیاسی تغییر الگوی کشت

نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای در بعد سیاسی نشان می‌دهد که ارزیابی کشاورزان از پیامدهای سیاسی تغییر الگوی کشت در اغلب شاخص‌ها تفاوت معناداری با سطح متوسط نظری نداشته است. از میان شش شاخص مورد بررسی، دو شاخص شامل «تأثیر سیاست‌های دولت بر بهبود معیشت کشاورزان» و «میزان مشارکت سیاسی جامعه کشاورزان» تفاوت معناداری با مقدار متوسط نظری ۳ نشان داده و میانگین هر دو شاخص پایین‌تر از

سطح متوسط بوده است. در مقابل، شاخص‌های «بروز اعتراضات سیاسی در جامعه کشاورزان»، «بروز ناامنی»، «سیاست‌های حمایتی دولت» و «تغییر نگرش سیاسی روستاییان» تفاوت معناداری با مقدار متوسط نظری نشان نداده‌اند.

**جدول ۲. نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای برای شاخص سیاسی**

| شاخص سیاسی | میانگین | t | df | p | اختلاف میانگین | نتیجه |
|---|---|---|---|---|---|---|
| تأثیر سیاست‌های دولت بر بهبود معیشت کشاورزان | ۲/۷۵۰ | −۴/۱۷۴ | ۳۴۵ | <۰/۰۰۱ | −۰/۲۴۹ | معنادار؛ کمتر از متوسط |
| میزان مشارکت سیاسی جامعه کشاورزان | ۲/۸۵۳ | −۲/۵۶۷ | ۳۴۵ | ۰/۰۱۱ | −۰/۱۴۷ | معنادار؛ کمتر از متوسط |
| بروز اعتراضات سیاسی در جامعه کشاورزان | ۲/۹۷۲ | −۰/۵۰۶ | ۳۴۵ | ۰/۶۱۳ | −۰/۰۲۸ | غیرمعنادار |
| بروز ناامنی | ۲/۹۷۲ | −۰/۴۶۱ | ۳۴۵ | ۰/۶۴۵ | −۰/۰۲۸ | غیرمعنادار |
| سیاست‌های حمایتی دولت | ۲/۹۴۱ | −۰/۹۶۱ | ۳۴۵ | ۰/۳۳۷ | −۰/۰۵۹ | غیرمعنادار |
| تغییر نگرش سیاسی روستاییان | ۲/۹۱۹ | −۱/۳۳۵ | ۳۴۵ | ۰/۱۸۳ | −۰/۰۸۱ | غیرمعنادار |

مأخذ: یافته‌های تحقیق

این یافته به‌معنای نبود اثر نیست، بلکه نشان می‌دهد که در سطح کل نمونه، ادراک پاسخگویان در این شاخص‌ها به‌گونه‌ای نبوده است که بتوان از نظر آماری آن را متمایز از سطح متوسط تشخیص داد. با این حال، پایین‌تر بودن معنادار میانگین مشارکت سیاسی می‌تواند نشان‌دهنده آن باشد که از دیدگاه بخشی از پاسخگویان، فرایند تغییر الگوی کشت با مشارکت فعال کشاورزان در تصمیم‌گیری‌های مرتبط همراه نبوده است. همچنین، پایین‌تر بودن ارزیابی شاخص مربوط به سیاست‌های دولت و معیشت نشان می‌دهد که بخشی از پاسخگویان نسبت به نقش سیاست‌های دولتی در بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی خود ارزیابی مثبتی نداشته‌اند. در مجموع، این یافته‌ها بر اهمیت مشارکت واقعی کشاورزان، اطلاع‌رسانی شفاف و تقویت ارتباط میان نهادهای اجرایی و بهره‌برداران در فرایند سیاست‌گذاری و اجرای تغییر الگوی کشت تأکید دارد؛ هرچند بر اساس آزمون حاضر نمی‌توان رابطه علّی میان این سیاست و پیامدهای سیاسی مشاهده‌شده را اثبات کرد.

### ارزیابی پیامدهای اقتصادی تغییر الگوی کشت

نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای در بعد اقتصادی نشان می‌دهد که پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت در میان شاخص‌های مختلف یکسان نیست. از میان هشت شاخص مورد بررسی، پنج شاخص شامل «ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و منابع مالی برای کشاورزان»، «کاهش ریسک و خطر سرمایه‌گذاری در کشاورزی»، «رشد اقتصادی منطقه»، «سرمایه‌گذاری بیشتر در زمین و تجهیزات» و «افزایش انگیزه سرمایه‌گذاری» میانگینی بالاتر از مقدار متوسط نظری ۳ داشته و این تفاوت از نظر آماری معنادار بوده است. در مقابل، سه شاخص «رقابت بهتر محصول با محصولات ارائه‌شده در بازار»، «بهبود پس‌انداز کشاورزان» و «بهبود معیشت

کشاورزان» تفاوت معناداری با سطح متوسط نشان نداده‌اند. این الگو نشان می‌دهد که پاسخگویان بیش از همه پیامدهای مرتبط با اشتغال، فعالیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری را مثبت ارزیابی کرده‌اند، اما این ارزیابی مثبت الزاماً به معنای بهبود مستقیم و معنادار وضعیت معیشتی و پس‌انداز خانوارها نیست. به‌ویژه، میانگین شاخص «بهبود معیشت کشاورزان» دقیقاً برابر با مقدار نظری ۳ بوده است که نشان‌دهنده نبود تفاوت آماری با سطح متوسط است. همچنین، شاخص «رقابت بهتر محصول با محصولات ارائه‌شده در بازار» اگرچه میانگینی اندکی بالاتر از ۳ داشته، اما این تفاوت معنادار نبوده است؛ موضوعی که می‌تواند بیانگر تردید یا عدم اطمینان پاسخگویان نسبت به وضعیت بازار محصولات جایگزین باشد.

**جدول ۳. ارزیابی پیامدهای اقتصادی تغییر الگوی کشت**

| شاخص اقتصادی | میانگین | t | df | p | اختلاف میانگین | نتیجه |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و منابع مالی برای کشاورزان | ۳/۲۸۵ | ۵/۳۰۷ | ۳۴۵ | >۰/۰۰۱ | ۰/۲۸۵ | معنادار؛ بیشتر از متوسط |
| رقابت بهتر محصول با محصولات ارائه‌شده در بازار | ۳/۰۸۰ | ۱/۵۰۴ | ۳۴۵ | ۰/۱۳۳ | ۰/۰۸۰ | غیرمعنادار |
| کاهش ریسک و خطر سرمایه‌گذاری در کشاورزی | ۳/۱۴۴ | ۲/۷۴۳ | ۳۴۵ | ۰/۰۰۶ | ۰/۱۴۴ | معنادار؛ بیشتر از متوسط |
| رشد اقتصادی منطقه | ۳/۱۳۰ | ۲/۴۰۵ | ۳۴۵ | ۰/۰۱۷ | ۰/۱۳۰ | معنادار؛ بیشتر از متوسط |
| سرمایه‌گذاری بیشتر در زمین و تجهیزات | ۳/۱۹۱ | ۳/۶۴۳ | ۳۴۵ | >۰/۰۰۱ | ۰/۱۹۱ | معنادار؛ بیشتر از متوسط |
| افزایش انگیزه سرمایه‌گذاری | ۳/۱۴۱ | ۲/۶۳۴ | ۳۴۵ | ۰/۰۰۹ | ۰/۱۴۱ | معنادار؛ بیشتر از متوسط |
| بهبود پس‌انداز کشاورزان | ۲/۹۶۶ | −۰/۵۹۲ | ۳۴۵ | ۰/۵۵۴ | -۰/۰۳۳ | غیرمعنادار |
| بهبود معیشت کشاورزان | ۳/۰۰۰ | ۰/۰۰۰ | ۳۴۵ | ۱/۰۰۰ | ۰/۰۰۰ | غیرمعنادار |

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در مجموع، یافته‌ها نشان می‌دهد که تغییر الگوی کشت از دیدگاه کشاورزان بیشتر با برخی فرصت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری همراه دانسته شده است، اما آثار آن بر بازار، پس‌انداز و بهبود مستقیم معیشت هنوز در سطح متوسط باقی مانده است. بنابراین، برای تبدیل پیامدهای مثبت اقتصادی به بهبود پایدار معیشت، توجه هم‌زمان به بازار فروش، هزینه‌های تولید، درآمد خالص و حمایت‌های اقتصادی و نهادی از کشاورزان ضروری به نظر می‌رسد؛ با این حال، این نتایج صرفاً بیانگر ادراک پاسخگویان از وضعیت موجود است و رابطه علّی میان تغییر الگوی کشت و پیامدهای اقتصادی را اثبات نمی‌کند.

**ارزیابی پیامدهای اجتماعی تغییر الگوی کشت**

نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای در بعد اجتماعی نشان می‌دهد که ارزیابی کشاورزان از پیامدهای اجتماعی تغییر الگوی کشت در مجموع تفاوت چشمگیری با سطح متوسط نظری نداشته است. از میان ۱۱ شاخص مورد بررسی، سه شاخص شامل «تأثیر مثبت بر شرایط اجتماعی»، «کاهش روابط اجتماعی در جامعه هدف» و «افت شرایط اجتماعی و فرهنگی» تفاوت معناداری با مقدار متوسط نظری ۳ نشان داده و میانگین هر سه شاخص پایین‌تر از سطح متوسط بوده است. در مقابل، سایر شاخص‌ها، از جمله تأثیر بر روابط اجتماعی، بهتر شدن شرایط اجتماعی، بهبود وضعیت اجتماعی، تأثیر بر شرایط اجتماعی، رونق روابط اجتماعی، همسویی با اهداف اجتماعی، رفع نیازهای اجتماعی و فرهنگی و تنوع شغلی و رونق اجتماعی، تفاوت معناداری با سطح متوسط نشان ندادند. همچنین، شاخص «رونق روابط اجتماعی» با مقدار p=۰/۰۵۲ اگرچه در سطح ۰/۰۵ معنادار نیست، به مرز معناداری نزدیک است و می‌تواند بیانگر وجود گرایشی ضعیف به ارزیابی پایین‌تر این مؤلفه باشد.

**جدول ۴. ارزیابی پیامدهای اجتماعی تغییر الگوی کشت**

| شاخص اجتماعی | میانگین | t | df | p | اختلاف میانگین | نتیجه |
|---|---|---|---|---|---|---|
| تأثیر بر روابط اجتماعی کشاورزان | ۲/۹۵۸ | −۱/۰۲۸ | ۳۴۵ | ۰/۳۰۵ | −۰/۰۴۲ | غیرمعنادار |
| بهتر شدن شرایط اجتماعی کشاورزان منطقه | ۳/۰۰۴ | ۰/۰۸۷ | ۳۴۵ | ۰/۹۳۰ | ۰/۰۰۴ | غیرمعنادار |
| بهبود وضعیت اجتماعی | ۲/۹۲۸ | −۱/۵۳۸ | ۳۴۵ | ۰/۱۲۴ | −۰/۰۷۲ | غیرمعنادار |
| تأثیر بر شرایط اجتماعی | ۲/۹۶۲ | −۰/۷۴۰ | ۳۴۵ | ۰/۴۶۰ | −۰/۰۳۸ | غیرمعنادار |
| رونق روابط اجتماعی | ۲/۹۰۷ | −۱/۹۴۷ | ۳۴۵ | ۰/۰۵۲ | −۰/۰۹۳ | غیرمعنادار |
| همسویی با اهداف اجتماعی | ۳/۰۵۲ | ۰/۹۳۵ | ۳۴۵ | ۰/۳۵۰ | ۰/۰۵۲ | غیرمعنادار |
| رفع نیازهای اجتماعی و فرهنگی | ۲/۹۲۵ | −۱/۴۷۹ | ۳۴۵ | ۰/۱۴۰ | −۰/۰۷۵ | غیرمعنادار |
| تأثیر مثبت بر شرایط اجتماعی | ۲/۸۹۰ | −۲/۲۰۰ | ۳۴۵ | ۰/۰۲۸ | −۰/۱۱۰ | معنادار؛ کمتر از متوسط |
| تنوع شغلی و رونق اجتماعی | ۳/۰۸۰ | ۱/۴۰۲ | ۳۴۵ | ۰/۱۶۰ | ۰/۰۸۰ | غیرمعنادار |
| کاهش روابط اجتماعی در جامعه هدف | ۲/۸۶۹ | −۲/۶۶۸ | ۳۴۵ | ۰/۰۰۸ | −۰/۱۳۱ | معنادار؛ کمتر از متوسط |
| افت شرایط اجتماعی و فرهنگی | ۲/۸۹۰ | −۲/۳۳۵ | ۳۴۵ | ۰/۰۲۰ | −۰/۱۱۰ | معنادار؛ کمتر از متوسط |

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در مجموع، تمامی تفاسیر ارائه‌شده در این بخش، بر پایه تفاوت میانگین ادراک پاسخگویان با مقدار نظری مقیاس استوار است و دامنه تعمیم‌پذیری آن، محدود به چارچوب داده‌های پیمایشی و جامعه مورد مطالعه می‌باشد. با این حال، معنادار بودن سه شاخص در جهت منفی بیانگر آن است که بخشی از کشاورزان، این تغییر را با کاهش روابط اجتماعی و افت شرایط اجتماعی و فرهنگی مرتبط می‌دانند. بنابراین، هرچند بر اساس این نتایج نمی‌توان رابطه علّی میان تغییر الگوی کشت و تغییرات اجتماعی را اثبات کرد، یافته‌ها ضرورت توجه به پیامدهای اجتماعی و فرهنگی و حفظ شبکه‌های تعامل و همکاری اجتماعی کشاورزان را در فرایند سیاست‌گذاری و اجرای تغییر الگوی کشت نشان می‌دهد.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت در دهستان حومه اندیمشک در ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی الگوی یکسانی ندارند و ارزیابی کشاورزان از این سیاست، بسته به نوع پیامد متفاوت است. یافته‌ها نشان داد که از میان هشت شاخص اقتصادی، پنج شاخص (اشتغال، کاهش ریسک سرمایه‌گذاری، رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری در زمین و تجهیزات، و انگیزه سرمایه‌گذاری) به‌طور معناداری بالاتر از متوسط نظری ارزیابی شدند. این الگو با نتایج شاطری و همکاران (Shateri et al, 2023) در شهرستان رشتخوار هم‌خوانی دارد که تغییر الگوی کشت به زعفران و پسته را با ایجاد فرصت‌های شغلی و تنوع‌بخشی فعالیت‌ها همراه دانستند. همچنین، ارزیابی بالاتر از متوسط در شاخص «کاهش ریسک سرمایه‌گذاری» با تأکید امین‌روان و همکاران (Amin Ravan et al, 2021) بر نقش ریسک در الگوی کشت بهینه هم‌سو است. با این حال، یافته‌های حاضر از جهت دیگر با نتایج نورپوری و همکاران (Noorpouri et al, 2024) تفاوت دارد؛ آنان نشان دادند که تغییر الگوی کشت برای کاهش مصرف آب ممکن است با کاهش سود کشاورزان همراه باشد، در حالی که در مطالعه حاضر، کشاورزان در برخی شاخص‌های سرمایه‌گذاری ارزیابی مثبت‌تری داشته‌اند. این تفاوت احتمالاً به تفاوت در نوع محصول جایگزین، ساختار بازار محلی و دوره زمانی اجرای سیاست در دو منطقه مربوط است. لازم به ذکر است که در شاخص‌های «بهبود معیشت» و «بهبود پس‌انداز»، تفاوت معناداری با سطح متوسط مشاهده نشد؛ یافته‌ای که با هشدار جعفری و همکاران (Jafari et al,2023) درباره نیاز به سیاست‌های مکمل برای تبدیل پیامدهای مثبت اقتصادی به بهبود رفاه خانوار هم‌سو است.

در بعد سیاسی، یافته‌ها نشان داد که از میان شش شاخص، تنها دو شاخص «تأثیر سیاست‌های دولت بر بهبود معیشت» و «میزان مشارکت سیاسی جامعه کشاورزان» به‌طور معناداری پایین‌تر از متوسط نظری قرار گرفتند (به‌ترتیب: ۲/۷۵ و ۲/۸۵). این یافته با نتایج امین‌فنک و همکاران (Aminfenk et al, 2023) که موانع مشارکت کشاورزان در مدیریت منابع آب را عمدتاً ناشی از ضعف نهادی، متمرکزگرایی و مسائل سیاسی دانستند، هم‌سو است. همچنین، ابراهیمی‌ورزنه و همکاران (Ebrahimi Varzaneh et al, 2025) نیز نشان دادند که مشارکت کشاورزان در سیاست‌های آب ایران اغلب جنبه نمادین داشته و فاقد اختیارات حقوقی است. یافته‌های مطالعه حاضر از جهت دیگر با پژوهش مولانژاد و یعقوبی (Moulanejad & Yaghoubi, 2018) در شهرستان میاندوآب قابل‌مقایسه است که سطح مشارکت کشاورزان را در مدیریت منابع آب در حد متوسط گزارش کردند؛ در حالی که در مطالعه حاضر، مشارکت سیاسی جامعه کشاورزان پایین‌تر از متوسط ارزیابی شده است. این تفاوت ممکن است به تفاوت در ماهیت سیاست (تغییر الگوی کشت در مقابل مدیریت مشارکتی آب)، محدوده جغرافیایی و نحوه اجرای سیاست در دو منطقه بازگردد. با این حال، عدم تفاوت معنادار در چهار شاخص سیاسی دیگر نشان می‌دهد که نمی‌توان بر اساس داده‌های موجود، ادعای وجود یک پیامد سیاسی یکپارچه برای تغییر الگوی کشت داشت.

در بعد اجتماعی، از ۱۱ شاخص مورد بررسی، سه شاخص «تأثیر مثبت بر شرایط اجتماعی» (۲/۸۹)، «کاهش روابط اجتماعی در جامعه هدف» (۲/۸۶) و «افت شرایط اجتماعی و فرهنگی» (۲/۸۹) به‌طور معناداری پایین‌تر از متوسط نظری ارزیابی شدند. این یافته با پژوهش سجاسی قیداری و بهروز (Sajjasi & Behrouz, 2017)

که تغییر الگوی کشت به زعفران در نیشابور را با بهبود برخی شاخص‌های اجتماعی مانند کاهش مهاجرت همراه دانستند، تفاوت دارد. این تفاوت احتمالاً به تفاوت در نوع محصول جایگزین (زعفران با ارزش اقتصادی بالا در مقابل محصولات کم‌آب‌بر با بازار متفاوت)، تفاوت در ساختار اجتماعی دو منطقه و همچنین نحوه اجرا و میزان اطلاع‌رسانی سیاست در دو ناحیه مربوط است. از سوی دیگر، یافته‌های پژوهش موسوی مؤید و همکاران (Mousavi Moeid et al., 2024) نشان داد که عواملی مانند آگاهی، ریسک تولید و شرایط اقتصادی در پذیرش تغییر الگوی کشت نقش دارند؛ از این منظر، ارزیابی پایین‌تر از متوسط در سه شاخص اجتماعی در مطالعه حاضر می‌تواند بیانگر آن باشد که از دیدگاه پاسخگویان، تغییر الگوی کشت با کاهش تعاملات و همکاری‌های اجتماعی همراه بوده است. با این حال، با توجه به غیرمعنادار بودن هشت شاخص اجتماعی دیگر، شواهد آماری کافی برای تعمیم این نتیجه به کل جامعه مورد مطالعه وجود ندارد و نتایج باید با احتیاط تفسیر شوند. در مجموع، یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت در میان شاخص‌های مختلف، الگوی یکسانی ندارد و تفاوت بین شاخص‌های معنادار و غیرمعنادار، لزوم احتیاط در تفسیر نتایج را آشکار می‌کند. عدم مشاهدهی تفاوت معنادار در برخی شاخص‌ها را نمی‌توان به‌عنوان «نبود اثر» یا «بی‌اثری سیاست» تفسیر کرد؛ بلکه صرفاً بیانگر آن است که در سطح کل نمونه و با ابزار مورد استفاده، تفاوت قابل‌تشخیصی با وضعیت متوسط مشاهده نشده است. همچنین، به‌دلیل ماهیت مقطعی و پیمایشی پژوهش و استفاده از آزمون t تک‌نمونه‌ای، نمی‌توان رابطه علّی میان تغییر الگوی کشت و پیامدهای مورد بررسی را اثبات کرد. بنابراین، توصیه می‌شود پژوهش‌های آینده با استفاده از روش‌های ترکیبی (کمی-کیفی)، مطالعات طولی (پنل) و بررسی زیرگروه‌های خاص جمعیتی، به واکاوی دقیق‌تر پیامدهای این سیاست بپردازند و نقش عواملی مانند نوع محصول جایگزین، مدت زمان اجرای سیاست، و تفاوت‌های منطقه‌ای را در تحلیل لحاظ کنند

**نتیجه‌گیری و پیشنهادها**

یافته‌های پژوهش نشان داد که پیامدهای ادراک‌شده تغییر الگوی کشت در دهستان حومه اندیمشک در ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی یکسان نیست. در بعد اقتصادی، برخی شاخص‌ها از جمله ایجاد فرصت‌های شغلی و منابع مالی، کاهش ریسک سرمایه‌گذاری، رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری در زمین و تجهیزات و انگیزه سرمایه‌گذاری بالاتر از سطح متوسط ارزیابی شدند؛ با این حال، بهبود پس‌انداز و معیشت کشاورزان تفاوت معناداری با سطح متوسط نداشت. در بعد سیاسی، مشارکت سیاسی و ارزیابی تأثیر سیاست‌های دولت بر بهبود معیشت پایین‌تر از متوسط بود، در حالی که سایر شاخص‌های سیاسی تفاوت معناداری نشان ندادند. در بعد اجتماعی نیز سه شاخص «تأثیر مثبت بر شرایط اجتماعی»، «کاهش روابط اجتماعی» و «افت شرایط اجتماعی و فرهنگی» پایین‌تر از متوسط ارزیابی شدند و سایر شاخص‌ها تفاوت معناداری با سطح متوسط نداشتند. بر اساس یافته‌های این پژوهش، نمی‌توان نتیجه گرفت که تغییر الگوی کشت فاقد پیامد در ابعاد مورد بررسی بوده است. آنچه داده‌ها نشان می‌دهند، الگوی متفاوتی از ادراک کشاورزان در شاخص‌های مختلف است: برخی شاخص‌ها بالاتر، برخی پایین‌تر و برخی در حد متوسط نظری ارزیابی شده‌اند. عدم مشاهده تفاوت معنادار در برخی

شاخص‌ها نباید به‌عنوان نبود اثر یا بی‌اثری سیاست تفسیر شود، بلکه می‌تواند بیانگر آن باشد که اثر در سطح کل نمونه به‌اندازه‌ای نبوده که با آزمون‌های آماری مورد استفاده قابل تشخیص باشد. بنابراین، توصیه می‌شود پژوهش‌های آینده با رویکردهای تکمیلی (کیفی، طولی یا مطالعه زیرگروه‌ها) به بررسی دقیق‌تر این ابعاد بپردازند. بر این اساس، موفقیت پایدار سیاست تغییر الگوی کشت مستلزم توجه هم‌زمان به شرایط اقتصادی و معیشتی کشاورزان، پیامدهای اجتماعی و میزان مشارکت آنان در فرایند سیاست‌گذاری و اجراست. حمایت از بازار محصولات جایگزین، کاهش ریسک تولید، تقویت سازوکارهای حمایتی و فراهم کردن زمینه مشارکت واقعی کشاورزان می‌تواند به افزایش پذیرش این سیاست کمک کند. در عین حال، با توجه به ماهیت پیمایشی پژوهش و استفاده از آزمون t تک‌نمونه‌ای، نتایج حاضر بیانگر ادراک پاسخگویان نسبت به سطح متوسط نظری است و نباید به‌عنوان اثبات رابطه علّی میان تغییر الگوی کشت و پیامدهای اقتصادی، سیاسی یا اجتماعی تفسیر شود.

## منابع


1. Adeli, M., Asadi, A., Barati, A. A., & Khosravi, H. (2023). Identifying factors affecting the levels of willingness to adopt a water-resource-appropriate cropping pattern among farmers in the Jiroft Plain. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 54(3). https://doi.org/10.22059/ijaedr.2021.313636.668974 [In Persian]
2. Amin Ravan, M., Majaurian, S. M., Hosseini Yokani, S. A., Jolaei, R., & Viyaji, D. (2021). The effect of income risk on the optimal cropping pattern (Application of data envelopment analysis model). *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 3(52), 631–641. https://doi.org/10.22059/ijaedr.2020.292914.668839 [In Persian]
3. Aminfenk, D., Rezaei, R., & Kahrizi, Z. (2023). Identifying and analyzing the barriers to farmers' participation in the restoration of Lake Urmia in the Mahabad catchment area. *Journal of Water and Sustainable Development*, 10(3), 51–60. http://dx.doi.org/10.22067/jwsd.v10i3.2303-1225[In Persian]
4. Bani Asadi, M., & Zare Mehrjerdi, M. R. (2010). Investigating the impact of optimal cropping pattern on rural poverty in the Orzuyeh sector of Baft County. *Agricultural Economics*, (14), 2. [In Persian]
5. Cabinet of Ministers. (2018). *Prohibition of rice cultivation based on the cultivation pattern of the Ministry of Jihad-e-Agriculture outside the provinces of Gilan and Mazandaran*. Retrieved from https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=17538453479342582542[In Persian]
6. Daneshmehr, H., & Hedayat, O. (2025). Colonization of the lifeworld of farmers in the face of water governance: A critical ethnography of the cultural-social transformation of farmers in Dehgolan County. *Village and Development*, 28(111), 193–224. https://doi.org/10.30490/rvt.2025.367480.1681
7. Darvishi, A. (1993). The capacity and ability for sustainable agricultural development in Iran. *Agricultural Economics and Development*, 2(5). [In Persian]

8. Ebrahimi-Varzaneh, S., Akhound-Ali, A. M., & Khorramian, A. (2026). Challenges of farmers' participation in Iran's water resources policy-making: An analysis based on the policy cycle. *Iranian Water Resources Research*, 21(3), 169–184. https://doi.org/10.22034/iwrr.2025.536891.2926
9. Eriksson, H., Sulu, R., Blythe, J. L., van Der Ploeg, J., & Andrew, N. (2020). Intangible links between household livelihoods and food security in Solomon Islands: implications for rural development. *Ecology & Society*, *25*(4). https://doi.org/10.5751/ES-11709-250418
10. Ghalavand, F. (2003). *A jewel on the half way of south*. Khaledin Publications. [In Persian]
11. Heydari, N. (2018). Review and analysis of laws and upstream documents regarding the selection of appropriate cropping pattern in the agricultural sector of Iran. *Land Management Journal*, 7(1), 29–43. https://doi.org/10.22092/lmj.2019.119500 [In Persian]
12. Hosseinzadeh, J., Namvar, A., Hayati, B., & Pishbahador, E. (2014). Determining the cropping pattern of agricultural products with an emphasis on sustainable agriculture in the lands under Alavian Dam. *Agricultural Science and Sustainable Production*, 24(2), 41–54. [In Persian]
13. Jafari, A. M., Nikoei, A., Ghadami Firouzabadi, A., Shanazi, K., & Bakhtiari, M. R. (2023). The impact of crop pattern reform policies on water resources conservation and wheat self-sufficiency (Case study: Kaboudarahang Plain). *Novel Approaches in Water Engineering and Environment*, 2(2), 171–183. https://doi.org/10.22034/nawee.2024.441623.1066 [In Persian]
14. KhabarOnline. (2025, May 12). *Prohibition of rice cultivation in Khuzestan*. Retrieved from https://www.khabaronline.ir/news/2063112/[In Persian]
15. Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement, 30*(3), 607–610.
16. Mehr News Agency. (2025, May 12). *Prohibition of rice cultivation in Khuzestan*. Retrieved from https://www.mehrnews.com/news/6526422
17. Mehrabani Bashar Abadi, H., & Mousavi Mohammadi, H. (2010). The effects of agricultural support policies on rural household food security in Iran. *Agricultural Economics and Development*, 18(70). [In Persian]
18. Mirzaei, A. R., Soltani, A., Abbasi, F., Zeinali, E., & Mirkarimi, S. (2024). Evaluation of demand reduction strategies for irrigation and adaptation to water scarcity in Fars province. *Irrigation and Drainage Structures Engineering Research*, 35(97), 51–78. https://doi.org/10.22092/idser.2025.368347.1606 [In Persian]
19. Moazzeni, A., Yousefvand, H.-R., & Hamidian, A. (2025). Sociological analysis of socio-economic inequality on farmers' participation in sustainable food security. *Village and Development*, 28(111), 155–188. https://doi.org/10.30490/rvt.2025.367460.1674
20. Momeni, F., Dashtbani, S., & Banoue, A. A. (2017). The importance of the agricultural sector in maintaining the socio-economic balance of the urban and rural structure of Iran. *Journal of Spatial Economics and Rural Development*, 6(22). [In Persian]

21. Moulanejad, L., & Yaghoubi, J. (2018). Investigating the factors affecting farmers' participation in water resources management. *Journal of Water Resources Engineering, 11*(Spring), 11–20. [In Persian]
22. Mousavi Moein, S. A., Nooripour, M., & Afarinoni, M. (2024). Investigating farmers' perspectives on changing cultivation to low-water-demand crops in the Margoon region. *Agricultural and Rural Economics*, 2(2), 51–76. https://doi.org/10.30490/etr.2024.365688.1021 [In Persian]
23. Mousavi, M., Jahani, M., & Jafari, H. (2017). Determining the optimal cropping pattern of agricultural products with the aim of increasing rural income (Case study: Villages of Chenaran County). *Journal of Research and Rural Planning*, 6(4), 1–14. [In Persian]
24. Noorpouri, E., Mousavi, S. N., & Moghaddasi, R. (2024). Reforming the cropping pattern of crops for sustainable agricultural development in Shiraz County based on the water-food-environment nexus. *Agricultural Economics*, 18(1), 121–150. https://doi.org/10.22034/iaes.2023.2006473.2004 [In Persian]
25. Norton, G. W. (2014). *Hunger and hope: Escaping poverty and achieving food security in developing countries*. Waveland Press.
26. Pawlak, K., & Kołodziejczak, M. (2020). The role of agriculture in ensuring food security in developing countries: Considerations in the context of the problem of sustainable food production. *Sustainability, 12*(13), 5488. https://doi.org/10.3390/su12135488
27. Qahremanzadeh, M., Dashti, Q., Falsafian, A., Yadegar, N., Gholipour, K., & Pakrouh, P. (2025). The effect of changes in climate variables and prices on the rainfed crop cultivation area in rural areas of Kurdistan Province. *Village and Development*, 28(112), 119–152. https://doi.org/10.30490/rvt.2025.367428.1663
28. Rezvani, M. R. (2004). *An introduction to rural development planning in Iran*. Tehran: Qomes Publishers. [In Persian]
29. Sadeghi Tise, S., Khashee Sepuki, A., Pourreza Bilandi, M., & Hashemi, S. R. (2015). The impact of social, political, and economic criteria on optimizing the saffron cropping pattern using the shuffled frog leaping algorithm. *Saffron Agronomy and Technology*, 3(2), 122–133. https://doi.org/10.22077/jsr.2015.289 [In Persian]
30. Saeidi, A. (2003). *Foundations of rural geography*. Samt Publications. [In Persian]
31. Sajjasi , H., & Behrouz, Z. (2017). Analyzing the effects of cropping pattern change due to drought in rural areas on saffron production in the villages of Zirkhan Rural District. *Rural Development Strategies*, 4(1), 39–58. https://doi.org/10.22048/rdsj.2017.37086.1463 [In Persian]
32. Schlingmann, A., Graham, S., Benyei, P., Corbera, E., Sanesteban, I. M., Marelle, A. & Reyes-García, V. (2021). Global patterns of adaptation to climate change by Indigenous Peoples and local communities. A systematic review. *Current opinion in environmental sustainability, 51*, 55-64.
33. Shafiei, A. (2012). *Determining the optimal cropping pattern of products using linear programming in Boshruyeh County*. National Conference on Agricultural Management. [In Persian]

34. Shateri, M., Izadi, A., & Izadi, M. (2023). Consequences of changing the cropping pattern to saffron and pistachio and its impact on the development of rural areas: Case study: Roshtkhar County. *Geography and Development*. https://doi.org/10.22111/gdij.2023.45065.3503 [In Persian]
35. Soleimani, P., & Sarvarian, J. (2021). Optimization of the cropping pattern of agricultural products in Mehran Plain based on water resources constraints, cultivated area, and biodiversity. *Journal of Water and Soil*, 11(4), 721–733. https://doi.org/10.22059/jwim.2022.326446.899 [In Persian]
36. Todaro, M. P. (1989). *Economic development in the Third World* (G. Farjadi, Trans.). Institute for Higher Research in Planning and Development. (Original work published 1977) [In Persian]
37. Wallace, J. S., & Gregory, P. J. (2002). Water resources and their use in food production systems. *Aquatic Sciences*, *64*(4), 363–375. https://doi.org/10.1007/PL00012592
38. Yazdani, S., & Hashemi Bonab, S. (2015). Agricultural land use change and its economic-environmental damages. *Agricultural Economics*, 8(2). [In Persian]
39. Zahedi, S. S., & Najafi, G. A. (2005). Issues of agricultural sustainability in Iran. *Iranian Journal of Sociology*, 2, 73–106. [In Persian]